

ВПЛИВ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ НА ВНУТРІШНЮ ПОЛІТИКУ ТА ЕКОНОМІКУ АФРИКАНСЬКИХ ДЕРЖАВ

Автори:

Юрій Олійник, Марта Олійник-Дьомочко,
Анатолій Максимов

Внаслідок російсько-української війни у світі зросли ціни на продовольство. Відчувається дефіцит на ринках, прив'язаних раніше до поставок з басейну Чорного моря. Для африканських держав з огляду на бідність населення це стає суттєвою проблемою. Водночас на фоні кліматичних змін дефіцит добрив створює кризу для місцевого сільського господарства.

Деякі регіони поставлені на грань голоду, але в більшості просто суттєво погіршується рівень життя. Це впливає на падіння легітимності місцевих режимів, які намагаються знайти шляхи стабілізації економіки та продовольчої безпеки. Особливо критична ситуація в нестабільних державах Сахелю, де посилюються підтримка антиурядових сил, в тому числі підтримуваних Росією переворотів.

Західна Африка, ЕКОВАС

Поряд з подорожчанням продовольства, вагомою проблемою для держав Західної Африки стала нестача добрив, що закуповувались у Росії. В перспективі Нігерія має потенціал для заміни відсутнього імпорту в регіоні Країна залучила значні інвестиції в сектор виробництва фосфатних добрив через компанії Indorama Nigeria та Dangote Group, використовуючи свої значні запаси природного газу. Крім того, Марокко, яке постачає третину ринку добрив ЕКОВАС, у 2022 інвестувало 1 мільярд доларів у Нігерію для будівництва двох фосфатних заводів (потужністю 1 млн тон кожен).

Однак для інших видів добрив виникають труднощі. Західна Африка імпортує 82% свого споживання калію, а для Кот-д'Івуару, Малі, Нігеру, Сенегалу та Сьєрра-Леоне переважна більшість імпорту – 80% – надходить з Білорусі та Росії.

У жовтні 2023 року на саміті Світового банку та МВФ у Марракеші голова ОСР Мостафа Терраб і віце-президент Світового банку у Західній та Центральній Африці Усман Діагана підписали Меморандум про взаєморозуміння (MoU) для сприяння співпраці та програмам, які приносять користь п'яти мільйонам фермерів у Беніні, Гвінея, Малі та Того займає 10 мільйонів гектарів. Ця співпраця спрямована на прискорення інвестицій та реформ, щоб зробити добрива доступнішими для фермерів. Однак ця допомога поки що у планах, і нездатна вирішити обсяг проблем.

Такі країни, як Сенегал і Гана, реалізують кілька глобальних проектів для боротьби з різкими наслідками зміни клімату. Очікується, що ЄС та його члени внесуть більшу частину цих грошей. Стратегія відповідає Паризькій угоді про зміну клімату. Однак незрозуміло, наскільки уряди ЄС віддані стратегії ECOWAS і яке фінансування вони фактично нададуть. Проблеми з стагнацією економіки і зростання цін на продовольства – одна з головних причин успіху військових переворотів, що підтримуються значним числом населення.

Нігерія

За оцінками, 24,9 мільйона нігерійців стикаються з кризою або посиленням голоду, у тому числі 1,1 мільйона в стані надзвичайної ситуації. У країні сильна нерегулярно йдуть дощі. Це призвело до зменшення посівів пшениці на півночі країни. Це накладається на безпекову нестабільність (тліючий конфлікт з ісламістами), а також перебої в постачанні з України та Росії. Люди витрачають більше на їжу в найбільшій економіці Африки, оскільки вона стає все більш залежною від імпортного зерна, вартість якого визначається в доларах США, а її валюта слабшає. Нігерія намагається вийти на самозабезпечення: уряд в 2023 році запустив програми надання кредитів фермерам і збільшення внутрішнього виробництва зерна. Але екстремальна погода та насильство з боку як банд, так і фермерів і скотарів, які сперечаються за доступ до полів, перешкоджають цим зусиллям. Це залишило Нігерію не в змозі виробити достатньо пшениці, щоб подолати розрив у постачанні понад 5 мільйонів метричних тонн.

Згідно з даними Trade Data Monitor, пшениця є одним із найбільш споживаних зерен у Нігерії, і вона імпортується в основному зі США, Південної Америки та Європи. Росія була ключовим джерелом доступної пшениці, але її поставки скоротилися майже до нуля під час війни.

Проблеми наклались на провал експерименту з переходу до безготівкової економіки. У 2021 запущено електронну валюту (eNaira). У жовтні 2022 року Центральний банк Нігерії (CBN) оголосив про зміну дизайну найри, і вилучення попередніх зразків.

Планувалось в разі зменшити обсяг готівки, і стимулювати нігерійців користатись електронними операціями.

Попри прогресивні цілі, проект піддався активній критиці політичних опонентів. За статистикою до 40 % нігерійців не мали банківських рахунків, виник дефіцит готівки. Ціни на товари та послуги різко зросли в міських центрах між груднем 2022 року, коли політика розпочалася, і часом національних виборів у березні 2023 року. Наслідки були особливо серйозними в сільській місцевості, де люди, які не мали доступу до банків, не могли купувати основні товари.

У березні 2023 на президентських виборах до влади прийшов інший президент – Бола Тінубу, з більш критичним ставленням до безготівкового переходу.

Ці події, на фоні економічної стагнації, зменшують довіру до влади. Це одна з причин неготовності Нігерії швидко брати участь в інтервенції до сусіднього Нігеру після проросійського перевороту. Однак частота зіткнень на північних кордонах наростає.

Замбія

Рівень недоїдання в Замбії залишається одним із найвищих у світі. 48 відсотків населення не в змозі задовольнити свої мінімальні потреби в калоріях. Зростає ціна на продовольство – у лютому 2022 року ціна 25-кілограмового мішка мучного борошна складала 156,5 крон, а до лютого 2023 р. досягла майже 197 крон. Восени вона складає близько 300 крон, що в шість разів більше ніж у 2021, коли до влади прийшов нинішній президент Хакайнде Хічілема з Об'єднаної партії національного розвитку (UPND).

Через зростання цін активізуються антиурядові настрої, зокрема на вулицях помітні мітинги Соціалістичної партії. З іншого боку, прикордонні фермери збувають маїс до сусіднього ДР Конго через кращі ціни. Хічілема запропонував підвищити мінімальну ціну, за якою купують кукурудзу, щоб стимулювати фермерів виробляти більше та продавати її в межах країни.

Проблемою Замбії також залишається висока заборгованість, більше 32 млрд дол. У червні 2023 країна досягла принципової угоди про реструктуризацію з кредиторами, серед яких Китай і західні країни, щодо 6,3 млрд дол. свого боргу, але вона ще не підписана.

Демократична Республіка Конго

Подорожчання продовольства накладається на складну внутрішню ситуацію багаторічного конфлікту на сході країни, через який мільйони людей, було внутрішньо

переміщено, проживають в тимчасових таборах. У першій половині року відбулася значна ескалація бойових дій що спричинило безпрецедентне переміщення 1 мільйона людей. Зараз через конфлікти нараховується 5,8 мільйона внутрішньо переміщених осіб. 3,5 мільйона осіб перебувають на межі голоду. На цьому фоні Кіншаса намагається посилити контроль за східними територіями, залучивши російську допомогу у постачанні зброї, а також присутності найманців (насамперед з ПВК “Вагнер”).

Камерун

Продовольчі проблеми накладаються на тліючий конфлікт в Амбазонії, де англomовне населення виступає за самовизначення. Більше трьох мільйонів людей перебувають на межі голоду, це більше 10 % населення. Особливо критична ситуація в північно-західному та південно-західному регіонах, а також в районі Адамави. У 2022 році інфляція досягла історичного рівня в 6,3% порівняно з 2,3% у 2021 році, в основному через зростання цін на харчування на 12 %. У 2022 році субсидії на нафтопродукти для фермерів коштували уряду Камеруну приблизно 775 мільярдів африканських х франків у порівнянні зі 120 мільярдами у 2021 році.

Зімбабве

В грудні 2022 президент Емерсон Мнангагва заявляв, що країна не потребуватиме імпорту продовольства у наступному році. Однак станом на серпень 2023 ряд районів Зімбабве перебувало в зоні продовольчого ризику, зокрема в провінціях Манікаланд, півночі Матабелаленда та заході Машоналенда.

Східна Африка

Східна Африка була серед регіонів, які найбільше відчували на собі вплив продовольчої кризи: ситуація з продовольством посилила вже наявні проблеми, викликані безпековою нестабільністю, економічною стагнацією внаслідок пандемії, несприятливими кліматичними умовами – засухами та нальотами сарани, які знищували урожаї місцевих фермерів.

Східна Африка також повністю залежна від експорту добрив, зростання цін на які відобразилося і на зростанні вартості місцевих продуктів. В середньому по регіону, ціни зросли на 23%.

Африканський Ріг

За даними World Food Programme (WFP), Африканський ріг був зоною, яка найбільш постраждала від перебоїв з постачанням зерна, спричиненого війною. Сомалі купувала 92% зерна з Росії та України сумарно, Ефіопія – 40%, Еритрея – 37%.

Ситуація в Сомалі залишається найбільш критичною за останні 20 років, скільки окрім зростання цін на продовольство, бензин та добрива, країна має безпекові виклики, слабкий економічний розвиток, несприятливі кліматичні умови.

Ціни на продовольчий кошик зросли на 49%, найбільш уразливою верствою є діти. Допомога від міжнародних донорів, безкоштовне зерно з України не вирішують ситуацію повністю.

Ефіопія оговтується від економічних наслідків громадянської війни (2020-2022 рр.), які виражаються в зменшенні темпів економічного розвитку, зростанні інфляції та зменшенні валютних резервів країни. Відповідно, зростання цін на добрива (які країна закуповувала в Росії), продовольство та палива створюють додатковий тиск на економіку.

Найбільш постраждалі сектори економіки Ефіопії внаслідок вищезгаданих факторів: послуги (через зростання цін на паливо), індустрія та сільське господарство (добрива та паливо). Послуги та сільське господарство є двома найважливішими секторами економіки, відповідно їхнє падіння призводить і до падіння ВВП та зростання безробіття.

Для Джибуті основним наслідком є сповільнення темпів зростання економіки, зростання рівня інфляції, та зовнішнього боргу через зростання цін на продовольство та паливо.

Кенія

У Кенії внаслідок продовольчої кризи зросла кількість людей, які знаходяться на межі голоду – до 3.5 млн. населення. Критично для Кенії стоїть питання експорту добрив, ціни на які країні зросли на 70%, що в перспективі може призвести до скорочення кількості фермерських господарств. Влада країни спробували вирішити наявні проблеми шляхом розповсюдження добрив для фермерів за низькою ціною та дистрибуцією безкоштовної їжі.

Кенія експортувала також зерно та олію з України та Росії – 30-50% та 45% відповідно. Нестача цих груп продуктів виразилася у зростанні ціни на пшеницю, зокрема, з 168 до 202 кенійських шилінгів.

Руанда

Руанда експортувала з України та Росії зерно, добрива та соняшникову олію (64%, 14%, 10%). Відповідно з початком війни в країні було зафіксовано зростання цін на пшеницю на 35%. Кількість населення країни, яка знаходиться за межею бідності, зросла на 3.8%.

Одним із наслідків продовольчої кризи для Руанди стало сповільнення темпів економічного розвитку: ВВП країни знизилося на 2.5%, безробіття зросло на 3.1% через зменшення виробництва, інфляція становила 17.7%.

Малаві

Війна, зростання цін на світових ринках та продовольча криза вплинули на економіку Малаві кількома шляхами: посиленням інфляційного тиску, зменшенням темпів економічного розвитку, зростанням рівня бідності, ускладненням роботи фермерських господарств.

ВВП Малаві знизився на 1,9% у 2022 році, що було викликано, в більшій мірі, скороченням темпів сільського господарства через зростання цін на добрива (про що у першій половині 2022 року, оголосив Ortichem Limited, один із найбільших постачальників добрив у Малаві; загалом ціна на добрива у Малаві зросла майже вдвічі за 2022 рік). Малаві була однією з перших африканських країн, яка отримала передані добрива через Всесвітню продовольчу програму, частину 260 000 тонн добрив російської фірми, які були арештовані в кількох європейських портах.

Ще одним важливим наслідком стала девальвація національної валюти – Резервний банк Малаві девальвував малавійську квачу на 25% у 2022 р., що своєю чергою призвело до зростання цін.

Магриб (Північна Африка)

Країни Північної Африки – Єгипет, Лівія, Туніс – дуже залежали від зерна з України ще до початку повномасштабного вторгнення. У 2023 році цей регіон зіткнувся з загрозою посухи. Важливість зернового експорту до Магрибу підтверджують і цифри: українська пшениця складала 50% у Лівії, 32% у Тунісі 15% – у Марокко.

Бойові дії Росії проти України здебільшого блокували морську торгівлю, у тому числі і до країн Північної Африки. Через різке зростання цін держави регіону часто не можуть оплачувати борги та інші витрати. Єгипет – найбільший імпортер зерна у світі – купував 85% (разом) української та російської пшениці і 73% – соняшникової олії, витрачаючи на це \$3 млрд щорічно.

Вирощувати зернові у себе вдома пустельним країнам регіону теж було складно бо для цього потрібні добрива, ціни на які теж неймовірно зросли (бо виробляла їх здебільшого Росія). Єгипет мав субсидувати хліб для 60 млн бідного населення (це при тому, що країна споживає хліба удвічі більше за середній світовий показник), і це вже з'їдає 2% бюджету. Через те, що країни Північної Африки здебільшого нехтували можливостями розвитку власного сільського господарства, самозабезпечення їжею там знаходиться на низькому рівні та вразливе до потужних безпекових та гуманітарних криз і підвищення цін.

Північній Африці треба шукати шляхи продовження імпорту зернових з України (через дипломатичні, торговельні та безпекові перемовини), але також шукати інших продавців. Якщо ситуація не покращиться найближчим часом (на жаль, перспектив для цього наразі доволі мало), можна очікувати соціальне невдоволення – протестів та голодних бунтів.

Держави Сахелю

80% сахельців залежать від сільського господарства для банального виживання. Коли рухаються локальні фронти чи стається посуха, люди змушені мігрувати. А тому поля залишаються необробленими. Наразі нараховується більше 3 млн внутрішньо переміщених осіб, 1 млн – людей, що подалися на біженство.

Також регіон дуже залежить не лише від імпорту їжі, але й від транзиту зі східної Африки (де є свої проблеми з голодом у Ефіопії, Сомалі та Еритреї) та півночі, описаної вище.

Ситуація часто ще складніша, ніж у Північній Африці. Країни часто захоплені військовими хунтами, там тривають війни, внутрішні конфлікти, стаються криваві терористичні напади. За два роки, Сахель пережив більше семи військових переворотів, що викликає ще більше насилля проти цивільних та знищення традиційних способів вирощування їжі.

21 млн людей переживають серйозну нестачу їжі. 10,5 млн жителів Буркіна-Фасо, Мавританії, Нігеру та Малі знаходяться на межі голоду. Це вже враховуючи 5 млн, які стали недоїдати внаслідок війни проти України (за даними ООН). Конкретно у Буркіна-Фасо також є постійна криза з доступом до питної води через знищення місць для її збору.

Проблема ще й у тому, що крихти зернових отримують здебільшого країни, дружні до терористичного режиму Володимира Путіна. Для Сахелю це Малі, Буркіна-Фасо та сусідня ЦАР.

Висновки та рекомендації

Помітно три деструктивні напрямки, за якими російсько-українська війна вплинула на Африку: зростання цін на паливо, перебої з постачанням добрив, продовольча криза. Якщо ціна на паливо мала непропорційний вплив на транспортний сектор харчових продуктів, то другий та третій чинники формують більш прямий вплив на агросектор, економіку та внутрішню політику країн Африки.

Зростання цін на паливо та добрива спричиняє зростання витрат на сільськогосподарське виробництво та зниження продуктивності, таким чином опосередковано сприяючи зростанню внутрішніх цін на продукти харчування. Ці підвищені ціни на пшеницю та харчові олії мають значний прямий вплив на вартість і доступність їжі.

У державах з нестабільною внутрішньою ситуацією та низьким рівнем легітимності режиму ці фактори посилюють недовіру населення до влади і можливість зовнішніх сил сприяти як військовим переворотам, так і загалом антивладним рухам.

Держави Африки об'єктивно зацікавлені у припиненні російсько-української війни та відновленні звичних ланцюгів постачання, та зниження цін на добриво паливо і зерно. Однак їх можливості артикулювати цю позицію на міжнародній арені обмежені частковою залежністю від Росії та Китаю.

Для країн Африки першочерговим завданням стоїть диверсифікацій шляхів постачання продовольства. Якщо Україна має намір залишатися важливим партнером для континенту у сфері продовольчої безпеки, важливим є інтенсифікація торговельних та дипломатичних зв'язків.

Крім того, Україні та країнам Африки потрібно спільно працювати над вирішенням продовольчої кризи, покращенням продовольчої безпеки на Африканському континенті. У цьому напрямку можна виокремити як міжнародний напрям (координація зусиль в рамках міжнародних організацій, адвокування питання постачання продовольства з України до країн Африки, залучення Африканських країн до Формули миру в частині продовольчої безпеки), так і розвивати ініціативи двостороннього та регіонального характеру.

Україні також варто підтримувати будь-які демократичні рухи, що виступають проти Росії та Китаю, з опорою на відновлення звичних торговельних контактів у сфері продовольства.

© Центр дослідження Африки

Автори:

Юрій Олійник, Марта Олійник-Дьомочко,
Анатолій Максимов

Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам, і не обов'язково відображають офіційну думку Фонду Конрада Аденауера та Міністерства закордонних справ України.

Центр дослідження Африки

E-mail: afryka.seminar@gmail.com

<http://african.com.ua>